

Кашинський О.С.

Популізм у Центрально-Східній Європі: аналіз політичних чинників

Виникнення популізму у Центрально-Східній Європі зумовлено політичними чинниками. У випадку Польщі визначальними чинниками є політична стабільність та рівень корупції, в Румунії тільки рівень корупції вплинув на виникнення популізму, а в Україні – рівень політичної стабільності.
Ключові слова: популізм, Центрально-Східна Європа, корупція, політична стабільність, політичні чинники.

корупції повлияв на виникнення популізму, в Україні – рівень політичної стабільності.

Ключевые слова: популизм, Центрально-Восточная Европа, коррупция, политическая стабильность, политические факторы.

The emergence of populism in Central and Eastern Europe due to political factors. In particular, in the case of Poland the determining factor is political stability and corruption. In the case of Romania, corruption influenced the emergence of populism, in Ukraine the level of political stability.

Key words: Populism, Central and Eastern Europe, corruption, political stability, political factors.

УДК 321.02

Кашинський О.С.,
аспірант кафедри політології
Національного університету
«Острозька академія»

Возникновение популизма в Центральной и Восточной Европе обусловлено политическими факторами. В случае Польши определяющими факторами являются политическая стабильность и уровень коррупции. В случае Румынии только уровень

Постановка проблеми. Виникнення і поширення популізму у Центрально-Східній Європі пов'язують із ростом підтримки чи приходом до влади популістських політичних партій. Чинники виникнення популізму в країнах Центрально-Східної Європи досліджуються на основі опису окремих випадків популізму як явища або як програмної риторики партій окремої країни. Центрально-Східна Європа має свою специфіку, яка полягає у тому, що країни, які входять до цього регіону, є посткомуністичними, це може впливати на характер чинників виникнення популізму. Для дослідження було обрано такі країни, як Польща, Румунія та Україна. Вибір країн зумовлений різними етапами та підходами щодо трансформації і розвитку країн від початку здобуття незалежності. Водночас ці країни відображають регіон загалом, оскільки Україна є типовою пострадянською країною, Польща є представником колишньої посткомуністичної країни, але за часів СРСР там існували певні інститути демократії та ознаки ринкової економіки, Румунія має ознаки як пострадянської, так і посткомуністичної країни. У такому разі постає питання – які спільні та відмінні чинники виникнення популізму у країнах Центрально-Східної Європи?

Аналіз останніх розробок та публікацій. Питанням дослідження популізму займалися такі науковці як Г. Іонеску та Е. Геллнер, які спробували узагальнити поняття «популізм», також вони першими спробували розглядати популізм як явище. Основним чинником популізму науковці вважали слабкість політичних інститутів, зокрема інститутів соціального представництва – політичних партій і парламенту [5]. Проте, на нашу думку, для вивчення популізму недостатньо тільки врахувати чинник слабкості політичних інститутів. Важливо звернути увагу на дослідження М. Кенован, яка зазначила, що чинники популізму виникають у контексті проблем демократії. Дослідниця мала на увазі, що непрозора діяльність

демократичних інститутів зменшує віру громадян у те, що вони можуть впливати на політику, внаслідок цього популізм виникає там, де пропонується повернення такого впливу на політику [2]. У цьому разі важливим чинником популізму є довіра до політичних інститутів серед громадян. Голландський науковець К. Маад вказав на те, що популізм виникає тоді, коли політики розділяють суспільство на дві групи: «корумпована владна еліта» та «простий народ» [8]. У цьому контексті чинником популізму може бути будь-який соціальний подразник, який змушує громадян гостро протиставляти себе владній еліті, зокрем це може бути політична або економічна криза, або ж якийсь зовнішній вплив. Пояснення причин виникнення популізму К. Маадам дає можливість розширити спектр чинників, які можуть призводити до запропонованого науковцем поділу суспільства. Пояснення популізму К. Маадам дало початок політичній теорії популізму, яку запропонували дослідники Д. Асемоглу, К. Сонін та Г. Єгоров. У своїй роботі науковці вказали на те, що основою виникнення популізму є соціально-економічні умови та політична криза. Під соціально-економічними умовами дослідники розуміли чинники, які демонструють соціальну політику в контексті розподілу економічних благ та економічний розвиток, а політичну кризу через політичну стабільність та рівень корупції [1; с. 2–7]. Питанню дослідження популізму у країнах Центрально-Східної Європи приділяв увагу Т. Кузьо, який проаналізував особливості умов виникнення популізму в Україні в європейському контексті, зокрема, науковець зазначив, що популізм в Україні має соціальний характер, його чинниками є соціальні проблеми, зокрема рівень доходів, а також поділ суспільства, запропонований К. Маадам [6; с. 2–6].

Отже, **мета статті** полягає у тому, щоб проаналізувати саме політичні чинники популізму у країнах Центрально-Східної Європи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для аналізу чинників виникнення популізму розглянемо теорію популізму К. Соніна, Д. Асемоглу та Г. Єгорова. Дослідники звернули увагу на виникнення популізму в країнах Латинської Америки. До уваги був взятий цей регіон, оскільки популізм є характерним для цих країн. На думку вчених, у латиноамериканських суспільствах існує особливий механізм зв'язку між громадянами та харизматичними лідерами країн. Цей зв'язок полягає у тому, що популісти намагаються себе співвідносити із «простим народом», який виступає проти «владної еліти». Протест, який будується проти «владної еліти», заснований на перерозподілі економічних ресурсів у суспільстві. У такій ситуації популізм має економічну основу [4]. Як зазначають дослідники Р. Доргбуш, С. Едвардс, популісти завжди намагаються впоратися з нерівністю доходів через розгорнуту соціальну політику, яка сприймається громадянами, проте у перспективі це шкодить макроекономічній політиці державі, що знову ж таки призводить до соціально-економічної кризи [4]. Тому головне питання, яке ставлять собі розробники теорії популізму, – чому громадяни голосують за популістів, якщо у перспективі це шкодить їм у сфері соціальної політики? Як пояснює К. Сонін, громадяни голосують за популістів, оскільки ті пропонують лівосторонню політику, яка характеризує політиків як представників «простого народу». Тому голосування за політиків з правою ідеологічною риторикою стає неможливим, бо громадяни відчують зв'язок таких політиків чи політичних партій з економічною елітою (тобто олігархами, фінансово-промисловими групами, транснаціональними корпораціями). Виникає парадокс у тому, що таке голосування за популістські політичні партії та політиків повторюється у кожній виборчій кампанії, проте цьому є раціональне пояснення: громадяни з популістськими запитамі можуть бути невдоволеними тим, що відбувається в країні і не розуміти, що причиною частих криз є неправильні дії політиків, або часто вірять у те, що вирішальним чинником кризи є багата економічна еліта [1]. Проте пояснення К. Соніна є дещо розмитим. Дослідник хотів пояснити те, що в умовах будь-якої кризи в країні виникають популістські запити у громадян. Часто ці кризи зводяться до соціально-економічної складової, а тому популістські партії або політики використовують цю ситуацію і пропонують вирішення через проведення лівої соціально-економічної політики. Якщо у суспільстві існує також високий рівень корупції, то ліва соціально-економічна політика, яку пропонують політичні партії або політики, поглиблюється до того, що відбувається спрощення вирішення проблем, тобто не тільки соціально-економічна криза є визначальною проблемою у суспільстві, але й правляча політична еліта та багата еконо-

мічна еліта. У такій ситуації популістські партії або політики розподіляють суспільство на дві групи: «простий народ», з яким вони себе позиціонують, та правляча еліта, яка є корумпованою та причиною всіх проблем у суспільстві. Результатом таких дій є зростання підтримки популістів на виборах, проте згодом соціально-економічна політика уряду популістів призводить до кризи, але громадяни не відмовляються голосувати за популістів. Вони знову потрапляють у схему, коли виникають запити на швидке вирішення кризи, що своєю чергою є популістським запитом, і нова політична партія або політик починає знову використовувати ліву риторіку, причому звинувачує вже діючу правлячу партію у корумпованості та зв'язках з багатою економічною елітою. Однак може виникати ситуація, коли правляча популістська партія знаходить інший об'єкт, що стає згодом для суспільства причиною усіх проблем, наприклад, це може бути проблема іммігрантів чи етнічна група, яка проживає на території тієї країни, або бізнес-еліта (олігархи чи фінансово-промислові групи).

Пояснення, запропоноване дослідником К. Соніном не дає відповіді на питання, як довго триває цикл періодичного голосування за популістів. Що відбувається у той момент, коли громадяни припиняють голосувати за популістські політичні партії чи політиків? У певний момент відбувається ще більший економічний спад та поглиблення політичної кризи всередині країни. У цей період соціально-економічний добробут тих громадян, які голосували за популістів погіршується, відбувається зниження довіри до інститутів держави, що призводить до більшої слабкості демократичних інститутів, що також є одним із визначальних політичних чинників підтримки популістів. Слабкими демократичними інститутами вважаються ті, які не мають значної довіри у суспільстві, а також коли популістські партії використовують спрощений механізм комунікації з електоратом. Інститут виборів використовується як прямий інструмент прийняття рішень, проте після перемоги популістської партії, політики обмежують участь громадян в обговоренні щодо прийняття рішень, керуючись тільки своїми інтересами. Також слабкість демократичних інститутів – це проникнення у державні інститути великого бізнесу та олігархічних кланів.

Згідно з теорією популізму Д. Асемоглу, К. Соніна та Г. Єгорова популізм є циклічним явищем, визначальним чинником виникнення якого є економічна та політична криза в країні. Політичні партії чи політики звертаються до лівої політичної риторики з метою отримання підтримки у суспільстві, проте після приходу до влади це призводить до поглиблення кризи у суспільстві, у результаті цього громадяни знову готові голосувати за популістів, оскільки демократичні інститути є слабкими, і немає іншого механізму вплинути на вирішення

проблем у суспільстві, окрім інституту виборів. Тому можна виділити емпіричну складову теорії популізму, запропоновану Д. Асемоглу, К. Соніним та Г. Єгоровим.

Соціально-економічні та політичні чинники є визначальними у підтримці популістських партій чи політиків, проте за умови, якщо існують популістські запити серед громадян. Тому для аналізу саме політичних чинників виникнення популізму важливо врахувати чинники довіри до державних інститутів, їх ефективність та рівень корупції, оскільки ці чинники визначатимуть, чи готові громадяни певної країни створювати передумови поділу суспільства на дві протилежні групи – «простий народ» та «правляча корумпована еліта».

Дослідження впливовості політичних чинників на виникнення популізму відбуватиметься за допомогою регресійного аналізу. Залежною змінною буде підтримка популістських партій у кожній з досліджуваних країн, а незалежними змінними будуть показники рівня політичної стабільності, рівня ефективності уряду та рівень корупції. Вимірювання підтримки популізму у кожній з країн можливе через динаміку рейтингу партій з 2004 року по 2016 рік. Початок цього періоду характеризується першими випадками потрапляння популістської партії у парламент або пік рейтингу цієї партії у кожній досліджуваній країні, зокрема у Польщі – це партія «Право і справедливість», в Україні – ВО «Батьківщина», в Румунії – партія «Велика Румунія». Показники незалежних змінних – це індекс корупції за даними «Transparency International» в період 2004–2016 років, та індекс політичної стабільності також за період 2004–2016 років за даними організації Світового банку в проєкті Worldwide Governance Indicators. Розглянемо окремі випадки.

Польща

Результати регресійного аналізу польського випадку вказують на те, що політичні чинники

впливають на підтримку популістських партій. За результатами регресійного аналізу, коефіцієнт детермінації дорівнює 0,694, а це означає, що 69,4% загального варіювання рівня підтримки популістської партії зумовлене політичними чинниками, зокрема такими, як рівень корупції та політична стабільність. Коефіцієнт детермінації рівня корупції дорівнює 0,617, а рівня політичної стабільності 0,853, що вказує на помірний зв'язок у першому випадку та на сильний зв'язок у другому випадку між політичними показниками та підтримкою популістської партії (Табл.1.1) Такі результати можуть пояснюватися тим, що політична стабільність є визначальним чинником у відчутті економічної безпеки та безпеки у плані загроз як внутрішніх, так і зовнішніх. У Випадку Польщі на тлі початку імміграційної кризи в ЄС відбулися зміни щодо політичної стабільності, що вказує на пониження рівня безпеки у державі, оскільки цей показник включає в себе загрози тероризму чи поглиблення імміграційної кризи, яка може призвести до нестабільності у ЄС.

Проте за даними дослідження організації «Public Opinion in EU», для польських громадян проблеми тероризму та імміграції не відзначенні як першочергові, важливу роль відіграють питання соціально-економічного значення [9]. Водночас рівень корупції також має вплив на суспільство, оскільки у населення існує почуття, що влада несправедливо використовує доходи бюджету, і така думка виникає через зменшення видатків на соціальну сферу [11]. Більш того, такі польські політичні партії, як «Кукізі» та частково «Право і справедливість», використовували у своїй риториці критику владних інститутів у контексті корупції.

Отже, політичні чинники впливають на виникнення популізму у Польщі. Перш за все це відбувається через проблеми, які існують всередині ЄС, зокрема через питання безпеки від терористичної загрози та імміграційної кризи, що в свою чергу впливає на політичну стабільність Польщі. Водночас чинник корупції виникає з рівня умов

Таблиця 1.1*

Результати регресійного аналізу впливу політичних показників для Польщі
Коефіцієнти^а

Модель	Нестандартизованні коефіцієнти		Стандартизованні коефіцієнти	t	Знч.
	B	Стд. Помилка	Бета		
1 (Константа) Рівень корупції	21,214	5,211		4,071	,003
	2,360	1,004	,617	2,351	,043
	30,867	5,149		5,995	,000
2 Рівень корупції Політична стабільність	4,825	1,142	1,261	4,225	,003
	-,298	,104	-,853	-2,859	,021

а. Залежна змінна: Рейтинг партії «Право і справедливість»

*Джерело: власні розрахунки автора

добробуту, який у Польщі та у регіонах є нерівномірним. Це сприяє популістським запитам щодо несправедливого розподілу матеріальних благ через можливий зв'язок влади з бізнесом.

Румунія

У випадку Румунії результати регресійного аналізу демонструють ситуацію впливу політичних чинників на підтримку популістської партії «Велика Румунія». Коефіцієнт детермінації зв'язку між двома показниками дорівнює 0,624, а це означає, що загальна варіація рейтингу популістської партії на 62,4% зумовлена політичними чинниками, зокрема таким, як рівень корупції у суспільстві. Показник коефіцієнту детермінації рівня корупції дорівнює -0,791, що вказує на сильний зв'язок. До того ж показник є від'ємним, а це означає, що збільшення показника рівня корупції впливатиме на збільшення рівня підтримки популістської партії у суспільстві (Табл. 1.2).

Рівень корупції в Румунії був високим, що використовувала партія «Велика Румунія», апелюючи до правлячих партій щодо їх корумпованості. Унаслідок цього відбувався розподіл суспільства на дві групи: «корумпована владна еліта», яка в очах «простого народу» (другої групи) є причиною усіх соціально-економічних та політичних проблем Румунії. Проте вплив показника рівня корупції на рейтинг популістської партії зменшився через зменшення самого рівня корупції [3]. Таке зменшення показника корупції пояснюється тим, що у 2012 році уряд сформувала партія «Соціально-Ліберальний Союз», яка розпочала проведення реформ, що позитивно вплинуло на ріст економіки і зменшення рівня корупції. Також попу-

лістська риторика ще у 2012 році президента Т. Бесеску не стосувалася питання корупції.

Отже, політичні чинники, зокрема рівень корупції, сприяли виникненню популізму в румунському суспільстві, проте значення цього показника почало відігравати меншу роль через зменшення рівня корупції, що у кінцевому підсумку вплинуло на відмову населенням Румунії підтримувати популістські партії.

Україна

Результати регресійного аналізу для українського випадку щодо впливу політичних чинників на виникнення популізму продемонстрували, що такий вплив існує, зокрема коефіцієнт детермінації дорівнює 0,685, а це означає, що 68,5% загального варіювання підтримки популістської партії зумовлене політичними чинниками, зокрема політичною стабільністю. Для показника «індекс політичної стабільності» коефіцієнт детермінації дорівнює 0,828, що вказує на суттєвий зв'язок (Таблиця 1.3).

Вплив показника політичної стабільності на виникнення популізму зумовлене тим, що політична стабільність України до 2013 року була на крайній межі, що в кінцевому підсумку переросло у соціальний вибух. Водночас 2014–2016 роки – це початок військового конфлікту між Росією та Україною, що вплинуло на зниження політичної стабільності в країні [12]. У такій ситуації громадяни відчувають небезпеку, тому підтримка популістської партії, яка пропонує вирішення конфлікту на Донбасі, сприяє рейтингу такої партії. У цьому випадку ріст підтримки партії «Батьківщина» є логічним, оскільки партія пропонує розв'язання політичної кризи та конфлікту, тому виборці, які голосували

Таблиця 1.2*

Результати регресійного аналізу впливу політичних показників для Румунії
Коефіцієнти^а

Модель	Нестандартизованні коефіцієнти		Стандартизованні коефіцієнти	t	Знч.
	B	Стд. Помилка	Бета		
1 (Константа) Корупція	26,134	5,155		5,069	,000
	-5,517	1,355	-,790	-4,072	,002

а. Залежна змінна: Рейтинг партії «Велика Румунія»

*Джерело: власні розрахунки автора

Таблиця 1.3*

Результати регресійного аналізу впливу політичних показників для України
Коефіцієнти^а

Модель	Нестандартизованні коефіцієнти		Стандартизованні коефіцієнти	t	Знч.
	B	Стд. Помилка	Бета		
1 (Константа) Політична стабільність	9,492	2,450		3,874	,004
	,218	,049	,828	4,424	,002

а. Залежна змінна: Рейтинг партії «Батьківщина»

*Джерело: власні розрахунки автора

за партію керувалися питанням стабільності та безпеки всередині держави.

Рівень політичної стабільності є визначальним щодо підтримки популістських партій населенням України в умовах, коли у суспільстві є політична криза та зовнішній військовий конфлікт, що пояснюється теорією популізму Д. Асемоглу, К. Соніна та Г. Єгорова, де науковці говорять про виникнення популізму в умовах різного роду криз.

Висновки. Отже, виникнення популізму у країнах Центрально-Східної Європи зумовлено політичними чинниками. У Польщі важливим чинниками виникнення популізму є політична стабільність та рівень корупції. Політичну стабільність порушено ситуацією імміграційної кризи та проблемами тероризму в ЄС, тому такі партії, як «Кукіз» та «Право і справедливість», використовують запити громадян щодо збереження польської ідентичності в умовах зовнішньої небезпеки для держави. Вплив показника корупції зумовлений наявністю деякого рівня корупції в польському суспільстві, який все-таки визначає поведінку владної еліти. Це призводить до незадоволення громадян, тому вони підтримують популістську партію, яка наголошує на корумпованості попередньої владної еліти.

Випадок Румунії показав, що рівень корупції є важливим чинником виникнення популізму. Подібно до польського випадку, коли в суспільстві існують запити щодо звинувачення владних еліт у корупції. Проте рівень корупції хоч і знизився з початку 2012 року, але перебуває на достатньо високому рівні. Румунське суспільство поступово відходить від підтримки популістських партій, що зумовлено проведенням економічних та політичних реформ.

В Україні чинник політичної стабільності відіграв важливу роль у виникненні популізму, оскільки гостро стоїть питання політичної кризи та військового конфлікту з Росією.

Проте вивчення популізму у Центрально-Східній Європі не можна обмежувати лише чинниками його виникнення, важливо також дослідити

наслідки існування популізму у суспільстві як суспільно-політичного явища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Acemoglu D. A Political Theory of Populism / D. Acemoglu, K. Sonin, G. Egorov. – [Electronic resource]. – Accessed : <http://www.dklevine.com/archive/refs478696900000000281.pdf>.
2. Canovan M. Populism / M. Canovan. – New York : Harcourt Brace Jovanovich, 1981. – 351 p.
3. Corruption in Romania // Transparency international. – [Electronic resource]. – Accessed : <https://www.transparency.org/cpi2014/results>.
4. Dornbusch R. The Macroeconomics of Populism / R. Dornbusch, S. Edwards. – University of Chicago Press, 1991.
5. Ionescu G. Populism : Its Meanings and National Characteristics / G. Ionescu, E. Gellner. – Weidenfeld & Nicolson, 1969. – 263 p.
6. Kuzio T. Populism in Ukraine in a Comparative European Context / T. Kuzio. – [Electronic resource]. – Accessed : http://www.taraskuzio.net/Files/Populism_Ukraine_Paper.pdf.
7. Mény Y. Democracies and the Populist Challenge / Y. Mény, Y. Surel. – [Electronic resource]. – Accessed : <http://www.palgrave.com/page/detail/democracies-and-the-populist-challenge-yvesmeny/?isb=9780333970041>.
8. Mudde C. The populist radical Right: A pathological normalcy / C. Mudde // Eurozine. – [Electronic resource]. – Accessed : <http://www.eurozine.com/articles/2010-08-31-mudde-en.html>.
9. Public Opinion in European Union. Poland. – [Electronic resource]. – Accessed : <http://ec.europa.eu/comfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/index#p=1&instruments=STANDARD>.
10. Result of elections Romania 2004–2016 // Election geography. – [Electronic resource]. – Accessed : <https://www.electoralgeography.com/new/ru/category/countries/r/romania>.
11. Social protection in % of the GDP // Eurostat. – [Electronic resource]. – Accessed : http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=spr_rec_gdp&lang=en.
12. World governance indication // The World Bank. – [Electronic resource]. – Accessed : <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home>.